

Ledenbericht

NOVEMBER 2018 / 128E JAARGANG NR. 6 / VERSCHIJNT 6 X PER JAAR

Van de voorzitter

Daar is het dan: een Ledenbericht met een nieuw gezicht. Nieuwe opmaak, ander lettertype en sprekende kleurstelling. Het alom bekende 'Gezicht op 's-Gravenhage langs de Trekweg' uit 1770 – hoe-wel jarenlang in kobaltblauw in de kop, maar toch gaandeweg grijsgedraaid – heeft plaatsgemaakt voor een fris en boeiend ontwerp van Artur Schmal Studio (Amsterdam) in een kleurencombinatie van 'Die Haghe-blauw' en 'Haags-groen'. We zien in de kop – men spreekt tegenwoordig van *header* – tussen de halve cirkels karakteristieke Haagse afbeeldingen door de eeuwen heen. Die symboliseren dat wij ons als geschiedkundige vereniging bezighouden met zowel de eeuwenoude als de recente geschiedenis van onze stad. November 2018 zal de geschiedenis ingaan als de maand waarin het Ledenbericht een nieuw gezicht kreeg. Overigens is dat niet voor het eerst. In juli 1993 – dit jaar 25 jaar geleden – verscheen het Ledenbericht voor het eerst in fraaie druk, nadat het jarenlang was uitgebracht in gestencilde vorm. In februari 1998 onderging het uiterlijk een verandering en in november 2007 – bijna een decennium later – kreeg het Ledenbericht opnieuw een andere lay-out. Ook Die Haghe gaat met de tijd mee...

Inhoud en doelstelling zijn echter door de jaren heen dezelfde gebleven: de leden optimaal informeren over de activiteiten van de vereniging of andere nieuwigheden zoals de bespreking van recent verschenen boeken over Den Haag. Daar kwam in de loop der jaren onze digitale nieuwsbrief bij en die is vanzelfsprekend ook in een nieuw jas gestoken. Veel dank zijn wij verschuldigd aan bestuurslid Lex van Tilborg en redacteur van

het Ledenbericht – al sinds 1996! – Michiel van der Mast, die met veel inzet aan de invoering van de nieuwe huisstijl hebben gewerkt. Wij rekenen weer op een ten minste één decennium durende periode van ontwerp-technische en typografische rust.

Met de voltooiing van de nieuwe huisstijl zijn we ook mooi op orde voor de viering van ons 26ste lustrum in 2020. Pas over twee jaar, zult u zeggen, maar de tijd gaat snel en als wij evenals bij voorgaande lustra een mooi boek willen uitbrengen, moeten wij tijdig aan de slag. Zoals ik op de Najaarsledenvergadering van 13 oktober als primeur kon presenteren, zal het lustrumboek 2020 gaan over de tankgracht die in het kader van de aanleg van de Atlantikwall in 1942/3 dwars door een aantal wijken van Den Haag – zoals Bomenbuurt, Duinoord, Statenkwartier en Zorgvliet – werd gegraven onder niets ontziende sloop en slechting van al hetgeen in de weg stond. Over de Atlantikwall en de herbouw na de oorlog is al veel geschreven, maar er is veel minder over wat er ooit stond. In de lustrumuitgave wordt het tracé van de tankgracht van begin tot eind gevolgd om te laten zien hoe de panden en straten eruit zagen,

AGENDA

16 NOVEMBER

Lezing over Den Haag in de 18de eeuw door Sander Wassing

7 DECEMBER

Rondleiding over tentoonstelling Johan van Oldenbarnevelt, man, macht en moord, door Robert van Lit en Frank de Hoog

POSTNL
PORT BETAALD

die voor de aanleg moesten wijken. Met behulp van foto's, teksten en plattegronden wordt het door de tankgracht 'verloren Den Haag' in beeld gebracht. Mogelijk valt ook nog een verbinding te maken met de mensen die er toen woonden. Momenteel wordt gewerkt aan een synopsis en de samenstelling van een redactie. Het wordt naast feitelijke informatie over 'hoe het was en hoe het verging' vooral een 'kijkboek'. Daarvoor zullen niet alleen foto's van het Haagse beeldarchief van onschatbare waarde zijn, maar (juist) ook foto's uit particuliere collecties. Bij gelegenheid zal een daartoe strekkende publiekelijke oproep worden gedaan. Ik doe dit nu alvast aan u. Als u foto's heeft van huizen, straattaferelen, (familie)groepen etc. van het door de tankgracht verdwenen Den Haag, laat het onze secretaris weten!

Henk Grootveld

Activiteiten

Aanmelden

- Via het e-mailadres: activiteiten@haagsegeschiedenis.nl, tenzij anders vermeld.

- Betaling van de deelnemersbijdrage op rekeningnummer NL49 INGB 0000 0717 91 t.n.v. Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

- Bevestiging van uw deelname volgt per e-mail

- Wanneer er geen plaats meer is, wordt dat eveneens per e-mail kenbaar gemaakt.

Mocht u nog vragen hebben, stuur dan een e-mail naar ons bestuurslid C.J.M. Burger: cjmburger@gmail.com.

Lezing over Den Haag in de 18de eeuw

Kunnen we ons Den Haag nog zo idyllisch voorstellen als op de hier afgebeelde ets? Hoe zag de stad er twee eeuwen geleden uit? Waar hielden inwoners zich in het dagelijks leven mee bezig? Voor een antwoord op deze vragen kunnen we terecht bij de reisbeschrijvingen van de 'Nederlandsche Stad- en dorpsbescrijver' Lieve van Ollefen.

Van 1793 tot 1801 werkte hij aan een reeks van acht boeken met beschrijvingen van steden en dorpen in Zuid-Holland. De ligging, bijzondere gebouwen en de ontstaansgeschiedenis, het komt allemaal aan de orde. Voorafgaand aan iedere beschrijving prijken schitterende ovale etsen die zijn gemaakt door de Amsterdamse Anna Brouwer. Zij was een vriendin van Ollefen.

Ollefen wijdde in boek twee, dat in 1793 verscheen, lang uit over Den Haag. De omgeving van de Hofstad was al zeer de moeite waard: '... ten zuiden grazige weiden, ten westen welige korenlanden, vruchtbare boomgaarden, sierlijk beplante lusthoven en de duinen aan het noorden, die 's Gravenhage voor de barre zeewind dekken. ' Behalve over de kerken en het regeringscentrum waar '...in meest alle de vertrekken de overheerlijkste penseelkunst...' te vinden is, spreekt Ollefen bijvoorbeeld ook over de 18de-eeuwse stadsuitbreiding waarvoor in 1706 '... grond van het bosch en de maliebaan tot erven uitgegeven werden.'

Hoe volledig is het venster op Den Haag dat Ollefen ons biedt en klopt zijn informatie? Wie was Lieve van Ollefen? Wat zien we op de ets? Welke 18de-eeuwse afbeeldingen van de stad en de omgeving zijn overgeleverd en

Anna Brouwer, Gezicht op Den Haag

wat is het verhaal hierachter? Tijdens zijn lezing zal Sander Wassing deze en andere vragen van een antwoord voorzien en waant u zich in 18de-eeuws Den Haag!

NB Deze activiteit is ook toegankelijk voor introducés.

Datum: vrijdag 16 november

Aanvang: 14.30 uur (inloop met koffie en thee vanaf 14.00 uur)

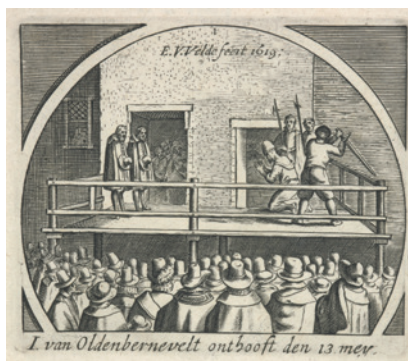
Duur: ca. 1 uur

Locatie: Salon van het Haags Historisch Museum

Kosten: € 6 voor leden en € 7 voor introducés

Voor aanmelden zie boven, onder 'Activiteiten'

Rondleiding tentoonstelling Johan van Oldenbarnevelt

Esaias van de Velde, Onthoofding van Johan van Oldenbarnevelt, 1619 (coll. Haags Gemeentearchief)

In 2019 is het precies 400 jaar geleden dat Johan van Oldenbarnevelt (1574-1619) op het Binnenhof werd onthoofd. Nog steeds geldt hij als een van de grootste staatsmannen uit de Nederlandse geschiedenis, dé bouw- en stichter van de Nederlandse staat. Ondanks die reputatie werd in het centrum

van de macht nooit eerder een tentoonstelling aan hem gewijd. Het Haags Historisch Museum brengt hierin verandering en laat in de tentoonstelling *Johan van Oldenbarnevelt. Man, macht en moord* zien met welke persoonlijke uitdagingen en dilemma's de historische staatsman te maken had. Thema's die nog altijd tot de verbeelding spreken en in onze maatschappij relevanter zijn dan ooit.

De samenstellers van de tentoonstelling, conservator Robert van Lit en projectmedewerker Frank de Hoog, leiden u rond over de tentoonstelling.

NB Deze activiteit is ook toegankelijk voor introducés.

Datum: vrijdag 7 december

Aanvang: 15.00 uur (inloop met koffie en thee vanaf 14.30 uur)

Duur: ca. 1 uur

Locatie: Haags Historisch Museum

Kosten: € 6 voor leden en € 7 voor introducés

Max. aantal deelnemers: 20

Voor aanmelden zie boven, onder 'Activiteiten'

Tentoonstellingen

Storm

De strijd tegen het water maakt deel uit van de Nederlandse identiteit. Ook Scheveningen is erdoor gevormd. De verschillende stormen die over het dorp hebben gewoed, vergden telkens het uiterste van het vissersvolk. Het noodweer was niet alleen levensgevaarlijk, maar ook verwoestend voor hun materieel.

In Panorama Mesdag is van 18 november 2018 tot en met 3 maart 2019 een tentoonstelling te zien over de storm in de 19de-eeuwse Nederlandse schilderkunst, met als eindpunt de storm die op 22 december 1894 over Scheveningen raasde. Deze desastreuze gebeurtenis zou het aanzien van de kustplaats voorgoed veranderen. Het betekende het einde van de traditionele visserij met de platte bom-

schuit en leidde tot de aanleg van een haven. Ook voor de kunstwereld waren de gevolgen ingrijpend: Scheveningen was niet langer het pittoreske vissersdorp bij uitstek en vele kunstenaars trokken hierop naar Katwijk.

Als enige van de Haagse Schoolschilders heeft Mesdag de ravage van deze storm verbeeld op een bijna koele, journalistieke manier. Dit werk, genaamd *De Storm van 1894*, bevindt zich in de collectie van Panorama Mesdag en vormt het uitgangspunt voor deze tentoonstelling. De uitgesproken dramatiek en lelijkheid van de kapotte bommen staan haaks op de vredige Haagse Schoolschilderijen die we allemaal kennen. De meerdere versies, waar Mesdag jaren aan bleef werken, zijn voor het eerst samen te zien.

In de tentoonstelling wordt duidelijk gemaakt dat Mesdags keuze voor dit onderwerp teruggreep op de thematiek uit het begin van de negentiende eeuw. Stormen waren een populair onderwerp voor schilders als Andreas Schelfhout en Johannes Christiaan Schotel. Zij verbeeldden de nietige mens tegenover de vernietigende kracht van het natuurgeweld op romantische wijze. De op Scheveningen werkzame kunstenaars Willem Antonie van Deventer, Louis Meijer en Jozef Israëls kozen er juist voor om de leegte na een storm te tonen. Hun poëtische schilderijen ogen bedrieglijk vredig; pas bij nader inzien ontvouwt zich het drama.

H.W. Mesdag, Na de storm van 1894 (coll. Panorama Mesdag)

De storm van 1894 raakte Mesdag persoonlijk, omdat hij beseftte dat zijn geliefde Scheveningen nooit meer hetzelfde zou zijn. Zijn schilderijen van de storm staan symbool voor deze verandering.

Recent verschenen

100 jaar Nieuwe Haagse School

Waar je aan gewend bent, zie je niet meer. Dat geldt zeker voor de plek waar we wonen. Vallen je dan nog de fraai gemetselde gevelbanden op, de ritmiek van erkers en ramen? Zie je dan nog hoe pleinen en lanen geaccentueerd zijn? Met andere woorden, herkennen we de bouwstijl van de Nieuwe Haagse School, waardoor Den Haag een herkenbaar stadsbeeld heeft gekregen? In 2008 verscheen het overzicht *Schoone Eenheid. Stedenbouw en architectuur van de Nieuwe Haagse School*: een monument voor deze bouwstijl, waarvan de betekenis toentertijd nog niet breed bekend was. Het boek *100 jaar Nieuwe Haagse School. De Toekomst van het verleden* is een vervolg hierop. Het laat zien hoe deze bouwstijl kon ontstaan en hoe ze doorwerkt in de bouwplannen van nu.

Kenmerkend voor de Nieuwe Haagse School, ontstaan in het Interbellum, is het samengaan van stadsontwikkeling en architectuur. Dankzij de economische opbloei aan het begin van de 20ste eeuw had Den Haag een grote behoefte aan woningen en was stadsuitbreiding noodzakelijk. De in 1902 in werking getreden Woningwet verplichtte de gemeentes om daarvoor stedenbouwkundige plannen te maken. Lindo, directeur van Gemeentewerken, ontwikkelde samen met Berlage in 1908 een algemeen uitbreidingsplan. In een gematigd mo-

derne bouwstijl, in het begin nog sterk verwant aan de Amsterdamse School, werden plannen ontwikkeld voor de Bomen- en Heesterbuurt. Oog had men vooral voor de ensemblewerking om daarmee monumentale stadsbeelden te verkrijgen. Tegelijkertijd was er aandacht voor het kleinste detail. Alles uitgevoerd in baksteen, maar dan wel sterk geometrisch georiënteerd, dat uiteindelijk kenmerkend was voor de Nieuwe Haagse School. De voorbeelden in dit boek laten zien hoe breed verspreid deze bouwstijl is in Den Haag: van Duindorp tot Bezuidenhout, en van Bohemen tot Laakkwartier.

Terecht dat de schrijver Marcel Teunissen juist de combinatie van stedenbouw en architectuur zo uitgebreid beschrijft. Hij laat overtuigend zien hoe men het probleem van massa en ruimte aanpakte. Hoe massale woningbouw zo uitgevoerd en geplaatst kon worden, dat de ruimtelijke beleving bijdroeg aan een goed leefklimaat. Marlot dat opgezet werd om de hoogste architectonische kwaliteit te bereiken, kan worden gezien als het paradepaardje van de Nieuwe Haagse School.

Naast de nieuwbouw in de uitbreidingswijken komen ook binnenstedelijke ensembles aan de orde, zoals de Vondelstraat met zijn voorgeschreven gevelwerking. Een eerste vorm van inspraak heeft daar effect op de plattegrond van de woningen: op advies van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen liggen de woningen met de lange zijde aan de straat, anders dan tot dan toe gebruikelijk. De economische ontwikkeling vroeg ook om nieuwe kantoren, bijvoorbeeld voor verzekeringsmaatschappijen, oliemaatschappijen en pensioenfondsen. De kantoren van de Nederlanden van 1845 aan de Groenhovenstraat, de 'Rode Olifant' en het gebouw van het ABP aan de Benoordenhoutseweg zijn uit deze periode. Mede door hun hoogteaccenten in de vorm van torens zijn ze duidelijke landmarks in hun omgeving. Een verlate oplevering was in 1949 het KLM-gebouw aan de Plesmanweg, waarvan het Voorlopig Ontwerp al 13 jaar eerder was gemaakt en dat nog duidelijk aansluit bij de vooroorlogse periode.

Uitingen van toegenomen welvaart vinden we ook bij de bouw van de warenhuizen en modepaleizen, zoals de Bijenkorf, Gerzon en Meddens. Net als van de bioscopen uit die periode, Capitol, Metropole Palace en West End, zijn veel van die namen inmiddels verdwenen. Het boek schenkt extra aandacht aan een typisch Haags fenomeen, de woonhotels. Luxe appartementsgebouwen met extra dienstverlening. Huize Boszicht, Woonhotel Zorgvliet, het oude Catsheuvel en de Willemsparkflat zijn alle gebouwd in de periode dat de Nieuwe Haagse School furore maakte. Veel van deze woonhotels hebben een toren, waarmee het waterreservoir voor de waterdruk gecamoufleerd werd. Ook in de detailafwerking is de bouwstijl te herkennen.

Bij de bespreking van de ontwikkelingen na 1945 kunnen diverse lijnen worden doorgetrokken van vroeger naar nu. Na een periode van

Woonhotel aan de Van Hogenhoucklaan (foto Peter de Ruig)

onderwaardering en verwaarlozing wordt in de jaren tachtig van de vorige eeuw de Nieuwe Haagse School de inspiratiebron voor 'stadsvernieuwing als kulturele activiteit'. Zo kwam er weer een krachtige gemeentelijke aanpak voor het bouwen met

historisch besef. Deze Neo-Nieuwe Haagse School vinden we terug in de Vaillantlaan. In Ypenburg zijn nu diverse voorbeelden te vinden van urban villa's met kenmerken van de Nieuwe Haagse School. En in Wateringseveld refereert de Laan van Wateringseveld als hoofdas met hoogteaccenten aan de opzet van de Laan van Meerdervoort uit het Interbellum. Daarmee onderstreept het boek nog eens de betekenis van de Nieuwe Haagse School, kenmerkend voor het stadsbeeld van Den Haag en een inspiratiebron voor de toekomst.

Marcel Teunissen, *100 jaar Nieuwe Haagse School. De toekomst van het verleden*, Rotterdam 2018 (nai010 uitgevers), 144 p.p., ISBN 9789462084506, prijs € 29,95

Irene van Geest

Maranathakerk 1949-2019

Is een 'gelegenheidsboekje' over een Haagse Nederlands Hervormde kerk de moeite waard voor wie niet tot die specifieke denominatie behoort? Wel gezien de bijzondere bouw in het tijdens de Tweede Wereldoorlog gedeeltelijk door de bezetter verwoeste Duinoord. En de tijd waarin dit gebeurde. Toen, namelijk, het geloof nog echt 'iets was', en daardoor in de tijd van de Wederopbouw de kerken nog vol zaten. Door de oorlog waren heel wat kerken in Duitsland (en Nederland)

Boekomslag (foto Piet Gispen)

verwoest. Vanuit Zwitserland werd een *Notkirchenprogramm* gestart, door onder anderen architect Otto Bartning en wat Den Haag betreft samen met bouwkundige Emil Staudacher. De Maranathakerk, onderdeel hiervan, werd uiteindelijk 'echt' gebouwd door Frits Eschauzier, in plaats van de wegens de Atlantikwall afgebroken Duinoordkerk aan de Adriaan Goekooplaan – nu aan de Schuytstraat/2e Sweelinckstraat.

In dit boekje wordt veel aandacht geschonken aan theorievorming over protestantse kerkbouw in Nederland tussen 1945-1949. Er werd afgerekend met de kerkbouw uit de eeuw daarvoor. Soberheid werd het kenmerk en de Maranathakerk (in basilicavorm) werd daardoor echt 'iets nieuws', met een verrassende ruimtewerking (de foto's in dit boekje zijn dienaangaande erg goed) en een mooie akoestiek. Er was plaats voor 550 kerkgangers.

Bouwpastor ds. Aalders, op vele terreinen voor geen kleintje verwaard, gaf zijn kerk twee bijzonderheden. Allereerst de naam: die komt uit het Aramees en betekent *De Heer is tegenwoordig* en tevens *Onze Heer, kom*. Niet iedereen was enthousiast, maar Aalders wel en daar ging het om... Voorts liet hij knielbankjes installeren. Tja, was dat niet te 'rooms'? Het werd stof voor veel discussie. Bij de restauratie in 2000 zijn ze gesloopt.

Aan 'geweldenaar' Willem Aalders (1909-2005) is terecht een heel hoofdstuk gewijd. Een in veel opzichten bijzondere man, die er niet tegenop zag vrijzinnige collega's naar zijn kerk te halen, in een tijd waarin de hervormden de vrijzinnigen uitsloten: toen in de oorlog de vrijzinnige Houtrustkerk vanwege de Atlantikwall niet meer gebruikt kon worden (het mooie kerkje werd overigens niet afgebroken) moest deze gemeente uitwijken naar Rijswijk, want hervormde kerken kwamen ze niet in...

In 16 hoofdstukken beschrijft de auteur op prettige wijze niet alleen de bouwgeschiedenis van de Maranathakerk tot in detail, maar geeft ook biografieën van predikanten, beeldende kunstenaars en musici die een rol speelden in de afgelopen zeventig jaar. Het boekje is geen 'page-turner', maar de liefhebber vindt er heel wat interessants in.

Jan Goossensen, *70 jaar Maranathakerk 1949-2019. Een nieuw begin in Den Haag*, Den Haag 2018 (Uitg. De Nieuwe Haagsche), 135 pp., ISBN 9789460100826, prijs € 18,95

Diederick Cannegieter

Nieuwe leden

De heer F. Beuken, mevrouw E. Boccoli, de heer J. Moskal, de heer W. van der Toorn en de heer D.W.J.J. Vriesendorp

Het bestuur van Die Haghe is als volgt samengesteld:

Voorzitter

mr. H.C. Grootveld

Secretaris

drs. J. Zwaanswijk

Penningmeester

ir. E.B. de Vries

Leden

hr. C.J.M. Burger
drs. L.A.F.H. van Tilborg
mw. drs. J.M. de Vries
mw. E. Zantvoort

Secretariaat

Sonoystraat 51
2581 VJ Den Haag
e-mail:
secretaris@haagsegeschiedenis.nl

Financiën

Stortingen op giro 71791
(IBAN: NL49 INGB 0000 0717 91)
t.n.v. Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

Info ledenadministratie en

opgave nieuwe leden
ir. E.B. de Vries
Margrietstraat 9
2555 PT Den Haag
penningmeester@haagsegeschiedenis.nl

Redactieadres Ledenbericht

Loudonstraat 100
2593 WB Den Haag
e-mail: michielvdmast@gmail.com
Redacteur Ledenbericht
drs. W.M. van der Mast

Website Die Haghe:

www.haagsegeschiedenis.nl

Jaarboek Die Haghe

Voor aanwijzingen auteurs en inzenden van kopij:
V.L.C. Kersing, Dienst Stadsbeheer
Afdeling Archeologie,
Postbus 12651, 2500 DP Den Haag, tel. 070-3536633, e-mail victor.kersing@denhaag.nl

Contributie/Opzegging

Bij opzegging van het lidmaatschap in de loop van het verenigingsjaar blijft de contributie voor dat jaar verschuldigd. Zie Statuten op website Die Haghe